

А. М. Вієвський

Наркотики

НАРКОТИКИ (від грец. *νάρκωτικός* – такий, що викликає заніміння, заціпеніння) – речовини, препарати чи матеріали природного або синтетичного походження, що збуджують або пригнічують центральну нервову систему, містять психоактивні речовини та внесені Конвенцією про психотропні речовини ООН до відповід. переліків. Н. використовують легально (мед. призначення) і нелегально (як «рекреацій.» або засіб «побут. психофармакології»). Від часу підписання Міжнар. опіум. конвенції в Гаазі у 1912, коли під контроль було взято лише опій. мак і речовини з його вмістом, на поч. 21 ст. кількість підконтрол. речовин, визначених як наркот. чи прирівняні до них, збільшилася до сотень. Психоактивні речовини містять понад 4 тис. рослин, вживання яких відоме здавна. Зокрема індійці Пд. Америки жували листя коки, у країнах Індій. океану застосовували опій, у мусульман. країнах Близького Сходу – коноплю тощо.

Серед зареєстров. Н. виділяють кілька груп за впливом на психіку: седативи, стимулятори, галюциногени, снодійні, анксиолітики тощо. За походженням розрізняють опіати (опіоїди) – Н., що містяться у маку снодійному, канабіноїди – Н., виготовлені з деяких видів конопель та ін. У 20 ст. мешканці Європи трічі виявляли надзвичайне захоплення наркот. речовинами: у 1920-х рр., коли величез. популярності набуло нюхання кокаїну; на поч. 1950-х рр., коли синтет. опіати, метамфетаміни та нові стимулятори потіснили кокаїн та марихуану; наприкінці остан. десятиліття 20 ст. Н. вводять різними шляхами: ін'єкцій., інгаляцій., через куріння, перорально, шляхом дифузії через шкіру тощо. Поява нових шляхів уведення Н. пов'язана із наук.-тех. прогресом, зокрема виділення морфіну, винахід шприца для підшкір. ін'єкцій і синтез героїну (діацетилморфіну) у 1874 спричинили поширення ін'єкцій. вживання опіатів. На способи введення Н. впливають також місц. традиції (напр., у низці країн Латин. Америки популярне куріння героїну). Час елімінації (виведення) більшості Н. з організму не перевищує 24 години. Серед гол. причин невід. вживання Н. – внутр. психол. чинники (дискомфорт, негаразди, проблеми адаптації та реалізації тощо), а також комплекс зовн. соц.-психол. факторів, в першу чергу в найближчому оточенні (родина, місце роботи). У доповіді Упр. з Н. та злочинності ООН зазначено, що 2017 в світі бл. 35 млн осіб страждали від розладів, пов'язаних з вживанням Н., і потребували лікування. За різними оцінками, бл. 271 млн осіб принаймні раз вживали

наркот. речовини, тобто бл. 5,5 % осіб віком 15–64 р. споживають Н. Зафіксовано збільшення поширеності вживання опіоїдів в Африці, Азії, Європі та Пн. Америці, а також канабісу в Пн. Америці, Пд. Америці та Азії. Кількість осіб, які вживали опіоїди, – 53 млн осіб. Передбачуваний об'єм світ. незакон. виробництва кокаїну досяг рекорд. рівня – 1,976 т в 2017, що на 25 % більше, ніж в поперед. році. Водночас кількість вилученого кокаїну зросла на 13 % – 1,275 т. У 2017 зафіксовано найбільше випадків передозування синтет. опіоїдами в Пн. Америці: понад 47 000 летал. випадків від передозування опіоїдів зареєстров. в США (на 13 % більше, ніж в 2016), а також 4000 випадків у Канаді (на 33 % більше). Найпоширеніший Н. у світі – канабіс (за оцінками, 2017 його вживали бл. 188 млн осіб).

В Україні немає повного обсягу зведеної інформації щодо поширеності вживання наркот. речовин серед населення у віковій категорії 15–64 р. За результатами міжнар. проекту «Європейське опитування учнів щодо вживання алкоголю та інших наркотичних речовин» (2019), частка підлітків (15–17 р.), які вживали хоча б один раз в житті наркот. речовини, склала 18 %, при чому канабіс вживали 5,7 %, марихуану – 8,7 %, екстазі – 1,0 %, амфетаміни – 1,7 %, кокаїн – 1,2 %. Як свідчить «Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2019 рік (за даними 2018 року)», протягом остан. років спостерігається збільшення кількості осіб, які звертаються за лікуванням внаслідок вживання Н. 69 % осіб лікуються через вживання опіоїдів, 7 % – канабіноїдів. Це переважно молодь віком 15–35 р. Кількість осіб, які померли від зловживання психоактив. речовинами та отруєнь ними, за останні 5 р. збільшилася у 1,5 рази, з них чоловіків бл. 91 %. У 2018 72 % смертей, спричинених вживанням Н., зафіксовано у віковій групі 30–44 р., більшість смертей (49,1 %) припадає на отруєння опіоїдами. Найбільш розповсюдженими в Україні залишаються Н. рослин. походження, а саме канабіс влас. виробництва та макова солома, яку переважно ввозять із-за кордону. На 3-му м. за популярністю – стимулятори амфетамін. ряду, потім кокаїн та синтет. опіати. Продовжує розвиватися ринок нових психоактив. речовин. 2018 в Україні вилучено 2662,4 кг наркот. засобів та психотроп. речовин: 77,2 % вилучень припадало на канабіс; 17 % – на макову солому; 1,6 % – на амфетаміни; 0,2 % – на кокаїн; та майже 0,2 % – на метадон, опій, героїн, трамадол та ЛСД разом. Виготовленням, транспортуванням і збутом Н. займається мережа нелегал. кримінал. структур з міжнар. зв'язками, що викликало необхідність побудови ціліс. системи міжнар. протидії і формування адекват. наркот. політики (див. Незаконний обіг наркотичних засобів і психотропних речовин).

Одним із найбільш небезпеч. наслідків вживання Н. є аддикція, що має різні прояви і потребує відповід. методів лікування. У світі виділяють два принципово відмін. погляди на Н. та наркоманію, один із них (теорія «стримування») базується на постулаті, що виробництво та вживання Н. потрібно повністю заборонити: т. зв. «політика війни» з Н., частково декларована США, подібні погляди декларують уряди Філіппін та низки азіат. країн. Ін. підхід (теорія «нормалізації») полягає в тому, що Н. багато віків супроводжують людство, у деяких народів є засобом «побут. психофармакології» і з цим потрібно

рахуватися. Тому відповідні заходи спрямовують на профілактику, інформування та навч. насел., щоб максимально зменшити шкоду від немед. вживання Н., адекватно реагувати та будувати ефективні стосунки із людьми, які мають наркот. залежність. Таку політику проводять все більше країн, зокрема Нідерланди, Данія, Швейцарія, Велика Британія, Канада, Австралія та ін., а також в деяких штатах США. В Україні протягом останніх років реалізується Стратегія держ. політики щодо Н. на період до 2020, якою визначено напрями і механізми скорочення незакон. пропозиції Н. і попиту на них, досягнення балансу в наркот. політиці держави між карал. заходами щодо незакон. обігу Н. і забезпеченням їх доступності в мед. цілях. Серед гол. завдань Стратегії – концентрація зусиль суб'єктів наркот. політики на профілактиці наркоманії; вироблення захис. бар'єрів окремої особи та всього суспільства та сприяння формуванню здорового способу життя. В Україні реалізацію профілакт. заходів покладено на центр. органи виконав. влади. Координацію у сфері організац.-практ. забезпечення профілактики та реабілітації наркозалеж. осіб забезпечують мін-ва, ін. центр. органи виконав. влади та обл. держ. адміністрації. МОЗ України відповідає за формування держ. політики у сфері обігу наркот. засобів, психотроп. речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незакон. обігу та координує діяльність органів виконав. влади в цій сфері. Все більшу роль у профілактиці відіграють недерж. організації, що проводять різноманітні акції та заходи у навч. закладах, а також ЗМІ, що висвітлюють питання профілактики наркоманії, обігу Н. та формування здорового способу життя.

Рекомендована література

1. L. S. Fridman, N. F. Fleming, D. H. Roberts, S. E. Hyman. Source Book of Substance Abuse and Addiction. New York, 1996;
2. Удод А. П., Галущенко Т. А., Чистякова Е. А. Протинаркотичне законодавство України. К., 1998;
3. Алкоголь і наркотики в Україні: 2000 рік. К., 2000;
4. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2019 рік (за даними 2018 року). К., 2019.

Бібліографічний опис:

Наркотики / А. М. Вієвський // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2020. – Режим доступу:

<https://esu.com.ua/article-71249>

